

- торії Бердянського державного педагогічного університету. — К.: Освіта України, 2006. — Том 1. — 528 с.
4. Бердянська чоловіча гімназія (1901 – 1919 роки) / Упорядники: І. І. Лиман, В. М. Константинова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. — К.: Освіта України, 2007. — Том 2. — 631 с.
 5. Первая всеобщая перепись населения Российской империи. 1897 г. ХLI. Таврическая губерния. — СПб.: Паровая скоропечатня П. О. Яблонского, 1904. — 310 с.

Анотації

Константинова В. М. Чиновники, интеллигенция, мещане...: население Бердянска конца XIX ст. по статистическим источникам.

В статье систематизированы статистические данные о сословном, профессиональном, этническом, конфессиональном, половом, возрастном составе населения Бердянска, приведена статистика, касающаяся других аспектов жизни приморского города Южной Украины конца XIX ст.

Konstantinova V. M. Officials, intelligensia, “meschane”...: population of Berdyansk in the end of XIX century according to statistical sources.

The article is dedicated to systematized statistical materials, concerned to estate, professional, ethnic, confessional, sexual, age composition of population of Berdyansk. Statistics, concerned to other aspects of life of the city of South Ukraine in the end of XIX century, is given.

Т. Б. Романів

ОСТАП ТЕРЛЕЦЬКИЙ (ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА ІНТЕЛІГЕНТА)

Той чоловік... плекав у своїй душі полум'я високих змагань, жив усе для інших, для народу і силкувався все життя ширити і розвічувати те благодонне полум'я в своїм окруженні.

І. Франко

Остап Степанович Терлецький (псевд. — Р. Мак, Н. Заневич, В. Кістка, О. Туземний) (5.02.1850–22.07.1902) — український громадський діяч, літературознавець, історик, філософ, правознавець.

Будучи однією з яскравих постатей в громадсько-політичному житті Галичини останньої третини XIX ст., Остап Терлецький, водночас залишається малодослідженою особистістю. Перші оцінки його громадсько-політичної діяльності були дані вже сучасниками, зокрема, Іваном Франком, Володимиром Гнатюком, Кирилом Студинським, Ярославом Окуневським, Михайлом Павликом [1–5]. У радянській історіографії 20–30-х рр. XX ст. творчість О. Терлецького не була окремим напрямком дослідження. Зміни в соціокультурному житті 1950–60-х рр. зумовили появу низки праць про видатних представників революційної демократії, а саме А. Подолинського, М. Павлика, І. Франка, М. Драгоманова, О. Терлецького та ін. [6–9]. Зацікавлення викликала громадська діяльність Терлецького і у С. Кіраля, І. Білінкевича, Є. Яцкевича [10–12]. А у наукових розвідках С. Возняка, А. Пашука, С. Злупко, Н. Асонової, В. Калинович, В. Сокуренько [13–18] відбито його суспільно-політичні погляди. Проте дані дослідження несуть на собі відбиток марксистської ідеології і сьогодні вимагають переосмислення та нової оцінки. Сучасні ж дослідники О. Мироненко, Я. Грицак, О. Сухий, Рудницький, Paul R. Magosci [19–23] розглядають Терлецького в контексті громадсько-політичної діяльності зазначеного періоду. Метою пропонованої статті є дослідження ролі і місця Остапа Степановича Терлецького у суспільному житті Галичини останньої третини XIX ст.

Народився Остап Терлецький у селі Назірна (тепер Коломийський район Івано-Франківської області) в сім'ї священика і походив з давнього великого роду Терлецьких, котрі належали до дрібної підкарпатської шляхти [24]. Початкову освіту здобув в Коломиї, а в 1859 р. вступив до гімназії в Станіславі (тепер Івано-Франківськ), яку закінчив у 1868 році. Вже в п'ятому класі гімназії Остап з притаманним йому запалом віддається громадській роботі. Він створює молодіжний гурток, в якому був писарем (1865) [25], а в 1865–1867 рр. організує і редагує учнівську рукописну газету “Зірка” [26], сам стає найплодовитішим її дописувачем. В ній вміщує свої вірші, оповідання, публіцистичні статті. В той же час цікавиться народною творчістю, збирає і записує народні пісні. У гуртку гімназисти обговорювали власні літературні твори, вивчали і популяризували твори Т. Шевченка та Ю. Федьковича. Під впливом по-

езії Шевченка Терлецький відходить від “романтичного козакофільства”, а дружба з Навроцьким позитивно вплинула на формування О. Терлецького як публіциста. Із навчанням у Станіславській гімназії пов’зують початок громадсько-політичної діяльності О. Терлецького.

В 1869 р., О. Терлецький вступає до Львівського університету спочатку на юридичний, а згодом на філософський факультет [27]. Пробиваючись крізь життя власними силами, під час університетських студій у Львові він працює у поміщика Володислава Федоровича над упорядкуванням бібліотеки родинного архіву. По закінченні “абслюторії” “слабовитий і скуплений в собі” Терлецький мав шанси вийти на “кабінетного наукового робітника”, отримавши посаду “урядника” університетської бібліотеки у Відні [28]. Цьому сприяли добрі знання іноземних мов (англійської, французької, польської та німецької), належна професійна підготовка. Тут він починає працювати над темою “Реформи Йосифа II та їх вплив на соціальні та національні відносини в Галичині”.

У час “візії” у Відні Терлецький вступає до українського академічного товариства “Січ”, стає його почесним членом і головою з середини 1870-х років [29]. Терлецький і Драгоманов надали новий напрям роботі в товаристві і виробили в січовиків новий світогляд “оснований на західноєвропейським соціалізмі”. “Апостольські” слова Драгоманова викликали переворот в “Січі” [30], а “промови, відчити і книжки” Терлецького оживили внутрішнє життя в “Січі”. Завдяки їм “Січ” стала літературно-науковим товариством і надавала напрямок не тільки всьому українському студентству, але й усій галицькій Україні [31].

У Відні Терлецький пориває з народовством і утворює новий напрям, який схилився до соціальних ідеалів і критично ставився до принципів народовства [32]. Критикуючи народовську молодь, О. Терлецький на зборах “Січі” у 1873 р. говорив: “Будучи виплекана на твердих основах галицько-руської моральності, вона не потребує ані європейського образования, ані розуміння питань теперішньої історії. Що їй до того, що якийсь Дарвін та Геккель зреформували всі галузі природничих наук, що якийсь Секкі доторкався до критичної аналізи сонця, що якийсь Штраув знищив до крихти всі забобони побожних цер-

ковних моралістів, що цілі армії соціалістів пруться на всіх кінцях Європи до радикальної переміни всіх відносин людського життя і що все те не нині, то завтра мусить відізватись і в закутках нашої богобоязливої Галичини? ". О. Терлецький дорікав галицькій молоді за те, що вона прикривається "плащиком патріотизму", затикаючи ним дірки там, де не вистачає логіки.

Діяльність Остапа Терлецького у Відні повністю визначалася контактами з М. Драгомановим, який і його діяльність "спровадив" на іншу дорогу, дорогу "економічних та суспільних питань, політики" [33]. Від останнього Терлецький першим перейняв необхідність "правдивої і повної просвіти народу та двигненню его з нужди" та став для нього і його українських прихильників першою міцною опорою в Галичині. Слід зауважити, що було чимало галичан, котрі ще до Терлецького знали з Драгомановим і його товаришами з України, але "тоті панички" або "старші люди — народовці, задеревілі у своїх давних думках і привичках, постріпували все те з себе, як гуси воду" відразу ж, тільки-но побачивши, що Драгоманов і його товариші "прикладують свої думки й працю до нашого народу" [34].

У 1874 р. Михайло Драгоманов та група київських інтелігентів запросила О. Терлецького як представника галицького студентства на археологічний з'їзд у Києві, де він мав нагоду познайомитися з українськими і російськими вченими, науковцями зарубіжних країн, членами наддніпрянських громад, налагодив пересилання літератури та періодичних видань для студентських бібліотек у Львові і Відні [35]. Захоплений археологічним з'їздом та його результатами, О. Терлецький з ентузіазмом приступає до організації громадської праці серед віденських січовиків. Замість "справозданя" з київської археологічної подорожі він помістив у журналі "Правда" (1874) статтю "Галицько-руський нарід і галицько-руські народовці", основою якої була боротьба з галицько-руською "рутиною" та "заскорузлістю" і в москвофільському і народовському таборі, боротьба в ім'я європейської науки та її найновіших напрямів [36]. В молодіжних товариствах стаття справляла велике враження і була першим актом "оскарження" проти галицьких "генерацій", зроблених Остапом Терлецьким.

У листі від 3 вересня 1874 р. до М. Бучинського накреслив план докорінного поліпшення громадської роботи в Галичині, прагнучи перевести громадське життя на “київську дорогу” (співпраця з наддніпрянськими українцями. — *Т. Р.*), щоб “все в нас гаразд розвивалось і не кисло би так, як до тепер кисне”, “зводячи навіть найкращу працю до абсурду”. З цією метою Терлецький доручав М. Бучинському організувати студентську громаду в Станіславі, В. Навроцькому і А. Січинському — у Львові. У листі подавались конкретні заходи і щодо налагодження роботи в “Січі” [37].

Терлецький інтенсивно вивчав нові досягнення науки і суспільної думки. На зборах товариства виступав проти байдужого ставлення його членів до нових досягнень природничих і суспільних наук, до долі простого народу. Ним були виголошені доповіді з питань дарвінізму і соціалізму, українсько-російських зв’язків, про секту Штундистів в Україні [38], у тому числі “Шевченко і Некрасов” [39], “Початки великоруської народності”, “Січ еко товариство літературне” [40]. Його заходами і грошима повстала велика січова бібліотека. Не було тижня, щоб Остап не приносив якоїсь нової книжки і не розводив над нею дискусії. Терлецький був “книгоїдом” [41].

В одному з листів до М. Драгоманова Остап повідомляє: “Читальню на рік від октября 1875 до октября 1876 року хочемо впорядкувати так, щоби були в ній найважливіші слов’янські газети і хоть трохи найважливіших книжок про етнографію, історію та літературу” [42]. Найбільше систематичності було в доборі літератури, надісланої з Росії. Іван Франко, який мав нагоду познайомитися з бібліотекою, писав, що в ній “добирали книжки тямущі люди... Добір такий, що може з найліпшого боку рекомендувати російську культурну роботу” [43]. В черговому листі до М. Драгоманова (16 листопада 1874 р.) О. Терлецький писав, що українська молодь охоче читає “великоруські газети й журнали і починається виробляти річ у галицьких українофілів досі не бувала: “впроваджується прихильність для народних справ російських” [44].

У “Січі” всі горнулися до Терлецького, бо був він “найповажнішою особою”, “ученим в європейським дусі, щирого серця і горячого патріотизму”, “був ментором і щирим товаришем”. Найбільше сил і засобів Остап спрямував на просвіту молоді,

щоб, навчившись “правдивої європейської культури і не занедавши свій “спеціальний фах”, стала “щирими робітниками для народної справи” [45].

За домовленістю з київськими діячами і матеріальної підтримки київської “Громади” у Відні (1875) видав під прізвиськом В. Кістка соціально орієнтовані брошури-“метелики” Сергія Подолінського “Парова машина”, “Про бідність”, “Правда”. У 1876 р. вийшла четверта брошура “Правдиве слово хлібороба до своїх земляків” Фелікса Волховського, де на підставі Святого Письма і віршів Т. Шевченка закликав селян до повстання проти панів. Критично відгукнулися про віденські “метелики” Іван Франко (...віденські брошурки, а особливо “Правдиве слово хлібороба” та ”Парова машина”, далеко більше мали в собі російського наївного народництва та бунтарства, ніж західноєвропейського соціалізму) та Михайло Драгоманов (“...названі брошури написані були в дусу, — по моїй думці, — не стільки новішого європейського соціалізму, — скільки великоросійського так званого “народництва” 70-х років... Я вважав корисним зацепити в Галичині той російсько-український “народницький рух”, — тільки з боку його гарячої любові до простого люду, а не з боку його ідей... ”.

Остання брошура Фелікса Волховського “Правдиве слово хлібороба до своїх земляків”, звернена проти царів та панів, призвела до першого соціалістичного процесу, який відбувся в Австрії. Під час проведених обшуків у друкарні Янка Ковачева забрано 2850 примірників брошури, а в “мешканні” Остапа Терлецького конфісковано переписку із Драгомановим та іншими діячами женецького гуртка, забрано книжки, а видавця і друкаря віддано до суду [46].

Терлецького, що був тоді “урядником” Віденської університетської бібліотеки, “завішано в урядуванні, застановлено його платню”, через що довелося йому довгі місяці прожити в неспокої, голоді і холоді. Процес відбувся 16 жовтня 1876 р. Тримався О. Терлецький під час процесу гідно. У своїй “оборонній” промові став він на науковім ґрунті реальної історії скасування кріпацтва в Росії [47]. Присяжні судді виправдали обох “обжалованих”, але Остапові Терлецькому довелося ще чекати до 8 грудня 1876 р. поновлення на службі. Ця обставина ускладнила ще гірше його важкі матеріальні відносини.

Віденський процес 1876 р. започаткував ряд дальших “нагінок” проти соціалістів — І. Франка, М. Павлика, О. Терлецького та їхніх однодумців, а конфіскація брошури Волховського, яку не скасовано і після процесу, за словами Грушевського, “була вказівкою для адміністрації і для всяких денунціантів-добровольців на будуще” [48].

У червні 1877 р. у Львові і Відні знялася чергова хвиля “ревізій”, “ув’язнень”, що закінчилися судовим процесом 1878 р. над Терлецьким, Сельським і Бжезінським [49], Франком, Павликом, Мендечевським, Белеєм [50]. Заарештованих судили на підставі непрямих доказів. Терлецького та інших обвинувачували у належності до таємної організації з соціалістичними цілями, зв’язками із закордоном, у соціалістичній пропаганді [51], проте ані суддя, ані галицька публіка не мали чіткого поняття, що таке соціалізм і в чому полягає його злочинний характер.

Судовий процес відбувся у січні (14–21) 1878 р. Справу слухала кримінальна колегія суду у складі чотирьох суддів [52]. Це був відкритий судовий процес. З-поміж обвинувачених останнього слухали Терлецького (16.01.1878 р.). Остап зізнався, що був за “переконанням соціалістом”, приятелем і політичним однодумцем Драгоманова і вважає себе одним із “нечисленних речників” соціалістичної думки серед галицьких українців [53].

Одним із доказів соціалістичної пропаганди, що вів Остап, був лист В. Навроцького від 20.VI.1876 р., написаний у відповідь на запитання Терлецьким до участі Навроцького у часописі з соціалістичним напрямком, що мав виходити у Відні. На тісні зв’язки Остапа Терлецького з Драгомановим вказувала “картка” останнього з Женеві до Терлецького (26.10.1876 р.), у якій Драгоманов просив того відіслати 200 екземплярів своєї брошури “По вопросу о малорусской литературе” до Галичини, забрати з “друкарні” Ковачева у Відні болгарську історію Гільфердінга і кілька чисел “Пчелы” — ілюстрованої газети, що виходить у Петербурзі.

Оборонну промову на суді Терлецький закінчив словами: “Моя совість і мій обов’язок каже мені вірно вистояти при моїх політичних переконаннях і при святій народній справі, котру я полюбив усім серцем і котрій служити буду, поки мого життя

стане. Я знаю дуже добре, що на моїй стороні правда і право, і для того я зовсім спокійно чекати буду на ваш засуд!" Остапа Терлецького визнано винним і засуджено за участь у таємних товариствах строком на 1 місяць. Звільнено його з ув'язнення 21 січня 1878 р. [54].

Відбувши свою "кару", Остап Терлецький повертається до "Січі". "Худий, згорблений, лиш його сірі очі світилися", "говорив мало, а більше слухав, що казали иньші". У дискусіях рідко брав участь, тільки інколи відгукнувся з "відтінком добродушної іронії". А по закінченні "відчиту" або "дебату" брав під руку будь-кого з січовиків і починав говорити і пояснювати і "то не я а *mentor ex cathedra*", а як "щирий і добрий товариш", і закінчував свою бесіду: "Ти прочитай собі ще се або те" [55].

Саме завдяки Остапові віденські українці в університеті зрозуміли "духа нашої історії, тої невпинної боротьби демосу проти шляхетсько-польського утиску й визиску". За політикою він стежив без зупину. "В газети й журнали всяких мов — він знав по-англійськи і по-французьки — так і загірив ся". Але не політика кабінетів (великодержавна) цікавила його, а класова, соціальна боротьба. Шлях українства до державності Остап Терлецький пов'язував з розвитком просвітництва в національно-політичному житті. "Замість гармат, — пише він, — ми будемо боротися наукою, замість гетьманів поставимо людей науки і вольного слова". Остап був переконаний, що "...доля України, так легко вернетця, якь легко утекла!.. Буде Україна мала долю-волю свою!" [57] (незалежність. — *Т. Р.*) Ідеал Терлецького — федеративна, демократична республіка, де суд і правду вершить громада, яка поєднує законодавчу і судову владу, тобто республіка, де панує безпосередня демократія і здійснюється принцип верховенства волі народу. Конституційна доктрина Терлецького передбачала надання політичних і економічних прав трудящим, досягнення рівності всіх перед законом і рівності закону для всіх з метою втілення принципу повної соціальної справедливості.

Слабосилий і хворий, він записується на юридичний відділ і складає іспити [58]. Велика сила волі була в Остапа, коли не лише склав три правничі іспити [58] і три "ригорози" з титулом доктора прав (1899), а й адвокатський іспит і до кінця

життя провадив адвокатську практику в містах Галичини, зокрема у Львові.

Рукописна спадщина Остапа Терлецького невелика і складається з літературно-публіцистичних та наукових праць на історичну, економічну, літературну і суспільно-політичну теми (“Першопричини великоруського народу” (1873), “Галицько-руський нарід і галицько-руські народовці” (1874), “Лихва на Буковині” (1878), “Літературні стремління галицьких русинів від 1772 р. до 1848 р.” (1895), “Галицько-руське письменство у 1848–1875 рр.” (1903), “Історія української держави. Княжа доба” (1923), “Історія української держави. Козацька доба” (1924), “Робітницька плата і рух робітницький в Австрії в останніх часах” (1881), “Українське село в драмах Карпенка Карого” та інші. Кожна його праця була “цінна, інформувала, поучувала і будила гадки...” [59].

Ім'я Остапа Терлецького згадувалося завжди — не лише в оточенні його однодумців, але й загалом серед української спільноти — лише з щирою повагою. Бо був він високо освіченою людиною, з критичним розумом, з високою моральною культурою, пройнятий почуттям своєї людської гідності і повної симпатії до слабосилих і пригноблених людей, який не поступився своїми ідеалами, не зійшов з важкої дороги, а поклав своє життя на вівтар боротьби за економічну, духовну, політичну, національну свободу народу.

Перспективним напрямком вивчення діяльності Остапа Терлецького залишається дослідження його суспільно-політичних поглядів.

Джерела та література

1. Франко І. Я. Др. Остап Терлецький. Спомини і матеріали // ЗНТШ. — Т. 50. — с. 31.
2. Гнатюк В. Національне відродження айстро-угорських українців. — 1772–1880. — Відень: Накладом “Союзу визволення України”. — 1916. — 65 с.
3. Студинський К. Іван Франко і товариші в соціалістичнім процесі 1878 р. — Україна, кн. 6. — С. 56–114.
4. Окуневський Я. Пам'яті Остапа Терлецького // Літературно-науковий вісник. — 1902. — Т. XX. — Кн. 12, річник V — С. 171–174.
5. Павлик М. Остап Терлецький // Громадський голос. — 1902. — ч. 16–17, 17 вересня. — С. 121–123.

6. Пашук А. І. Соціологічні та суспільно-політичні погляди А. С. Подолинського. — Львів: Вид-во Львів. ун-ту. — 219 с.
7. Брагінець А. С. Філософські та суспільно-політичні погляди Івана Франка. — 1956. — 412 с.
8. Манзенко П. Т. Суспільно-політичні і філософські погляди М. Павлика. — К., 1962. — 123 с.
9. Лисенко О. Я. Остап Терлецький // Жовтень — 1959. — № 5. — С. 107–117.
10. Кіраль С. Стежки Остапа Терлецького // Жовтень. — 1984. — № 12. — С. 93–95.
11. Білінкевич І. Він жив для народу: О. Терлецький // Червоний шлях. — 1971. — 5 лют.
12. Яцкевич Є. А. Становище робітничого класу Галичини в період капіталізму (1848–1900) — К.: Вид-во АН УРСР, 1958. — С. 79–105.
13. Возняк С. М. У боротьбі за дружбу народів (Пробл. нації і націон. відносини в ідеології української революційної демократії останньої чверті XIX ст.). — Львів.: Вища школа. Вид-во при Львів. ун-ті, 1981. — 191 с.
14. Пашук А. І. Проблеми суспільно-політичного розвитку в ідеології революційного демократизму України (Друга половина XIX ст. — початок XX ст.). — Львів: Вища школа. Вид-во при Львів. ун-ті, 1982. — 183 с.
15. Злупко С. Важливий документ про соціалістичні погляди Остапа Терлецького // Наук.-інформ. бюлетень архівного управління УРСР, — 1964. — № 3 — С. 56–63.
16. Асонова Н. Т. Соціалістичні погляди українських революціонерів-демократів (кін. XIX — поч. XX ст.) — К.: Вища школа, 1977. — 128 с.
17. Калинович В. І. Революційний демократ Остап Терлецький — пропагандист соціалістичних ідей в Галичині: З історії прогресивної суспільно-політичної думки в Галичині в другій половині XIX ст. // Вісник Львівського університету Сер. Юридична. — 1966 р. — Ст. 25–31.
18. Сокурєнко В. Демократические учения о государстве и праве на Украине во второй половине XIX века: (Драгоманов, С. Подолинский, О. Терлецкий). — Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1966. — 265 с.
19. Мироненко О. М. Від “праведного автомобізму” до виникнення ідеї конституційного суду (межа XIX — XX ст. // Вісник Конституційного суду України. — 2001. — № 4–6.
20. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота. 1856–1886 рр. — Київ: Критика. — 2006 р.
21. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (Російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX ст.). — Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2003. — 498 с.

22. Paul R., Magocsi The Roots of Ukrainian Nationalism Galicia as Ukraine's Piedmont. Toronto. — 2002. — S. 100–118.
23. Galizien als ukrainisches Piemont // Studien zu nationalitätenfragen. — 1993. — № 9 — S. 126–129.
24. Der Udel von Galizien, Lodomerien und der Bukowina J. Siebmacher's großes Wappenbuch Band 32–1985. — S. 113–254.
25. ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника. — В. Р. — Ф. 17.
26. ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника. — В. Р. — Ф. 205.
27. Archiv der Universität Wien, Nationalien, philosophische Fakultät, SS 1872, WS 1872/ 73.
28. Archiv der Universität Wien, Z 85, Übersicht der akademischen Behörden, der den einzelnen Fakultäten zugehörenden Decane, Pro-Decane, Professoren, Privatdocenten, Lehrer, Adjuncten und Assistenten, dann der Kirche, Bibliothek, Kanzlei, Guastur, Pedellenamt etc an der Kaiserl. Königl. Universität zu Wien, für das Studien — Jahr 1872/1873. — Wien. — 1873.
29. ЦДІА України у Львові. — Ф. 834. — Оп. 1. — Спр. 10. — Арк. 49–50.
30. ЦДІА України у Львові. — Ф. 834. — Оп. 1. — Спр. 115 — Арк. 3.
31. Мишуга Л. Спогад декадента // Над синім Дунаєм. Ювілейний збірник українського академічного товариства "Січ" у Відні / За ред. О. Грицяя, Т. Марітчака. — Відень, 1932. — С. 11.
32. Терлецький О. Галицько-руський нарід і галицько-руські народовці // Правда. — 1874. — Ч. 17.
33. ЦДІА України у Львові — Ф. 663. — Оп. 2. — Од. зб. 83. — Арк. 3.
34. Павлик М. Остап Терлецький // Громадський голос. — 1902. — Вересень. — Ч. 16, 17. — С. 121.
35. Археологічний з'їзд у Києві // Правда. — 1874. — Ч. 19. — 18(30) падолиста. — С. 807.
36. Передмова І. Франка до праці О. Терлецького // Москвофіли і народовці. — Львів, 1902. — С. 1.
37. ЦДІА України у Львові. — Ф. 152. — Оп. 2. — Спр. 14417. — Арк. 74–78.
38. Допись З. Відня // Правда. — 1874. — 3(5) листоп. — Ч. 18. — С. 771. — ЛНБ ім. Стефаника НАН України, відділ україніки.
39. Новинки. Шевченкові вечорниці у Відні // Правда. — 1875, 18(30) марця. — С. 245–246. — ЛНБ ім. Стефаника НАН України, відділ україніки.
40. ЦДІА України у Львові. — Ф. 834. — Оп. 1. — Спр. 10. — Арк. 69.
41. ЦДІА України у Львові. — Ф. 834. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 5.
42. ЦДІА України у Львові. — Ф. 663. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 42.
43. Франко І. Остап Терлецький. Спомини і матеріали / ЗНТШ. — Т. 50. — С. 27.

44. Галичина й Україна в листуванні (1862–1884 рр.) — Харків; Київ, 1931. — Т. 1 — С. 221.
45. ЦДІА України у Львові. — Ф. 834. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 8–9.
46. Студинський К. Іван Франко і товариші в соціалістичнім процесі 1878 р. — С. 56.
47. Франко І. Остап Терлецький. Спомини і матеріали/ ЗНТШ. — Т. 50. — С. 31.
48. Грушевський М. М. Драгоманов і Женевський соціалістичний гурток. — 1922. — С. 59.
49. Limanowski B. Pamieetniki (1870–1907). — Warszawa: Ksiazka i Wизda. — 1958. — s.174.
50. ЦДІА України у Львові. — Ф. 152. — Оп. 2. — Спр. 14391. — Арк. 29.
51. ЦДІА України у Львові. — Ф. 152. — Оп. 2. — Од. зб. 14416. — Арк. 16–25.
52. ЦДІА України у Львові. — Ф. 152. — Оп. 2. — Од. зб. 14417. — Арк. 130.
53. Студинський К. Іван Франко і товариші в соціалістичнім процесі 1878 р. — с. 96.
54. ЦДІА України у Львові. — Ф. 152. — Оп. 2. — Од. зб. 14418. — Арк. 5.
55. Пам'яті Остапа Терлецького// Літературно-науковий вісник. — 1902. — Т. XX. — Кн.12. — річник V. — С. 171–174.
56. Лист Терлецького Остапа до Мелітона Осиповича Бучинського. 10 січня 1867, Станіслав; 19 лютого 1867, Станіслав.// ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника. — В. Р. — Ф. 17. — Арк. 1–7.
57. Archiv der Universitat Wien, Nationaliten, Juridische Fakultat, US, 1879/80.
58. Терлецький Остап. Лист до Окуневського Ярослава 5.12.1886 р.// ІЛШ, Вдділ рукописів і текстології. — Ф. 119. — Од. зб. 129.
59. Д-р Остап Терлецький: [некролог]. — Діло, 1902. — Ч. 151. — 9 (22 листоп.).

Анотації

Романив Т. Б. Остап Терлецький (черты к портрету интеллигента).

Статья посвящена украинскому философу, историку, юристу, общественно-политическому деятелю Остапу Степановичу Терлецькому. На основании архивных и опубликованных материалов автор исследует роль и место Остапа Терлецького, как представителя интеллигенции, в общественно-политической жизни Галиции последней трети XIX века.

Romaniv T. M. Ostap Terletskyi (features of intellectual portrait).

The article is devoted to Ukrainian philosopher, historian, lawyer, social and political public figure Ostap Stepanovych Terletskyi. On the basis of archive and published materials the author studies the role and place of Ostap Terletskyi, as the representative of intellectuals, in social and political life of Halitsia at the last third of XIXth century.

О. О. Синявська

УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА І НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Протягом періоду українського національного відродження у ХІХ — на початку ХХ ст. національне питання було одним із найбільш актуальних для українських діячів. У межах Наддніпрянської України національний рух остаточно переходить зі стадії культурницького українофільства до організованої політичної праці з утворенням першої політичної партії — Революційної української партії (РУП). Так склалося, що незабаром із РУП вийшли всі основні українські політичні партії, які тривалий час виступали опозицією царатові, а потім були активними учасниками української національної революції.

Дослідження історії створення та діяльності перших політичних партій в Наддніпрянській Україні в останні роки займає все актуальніші позиції. На сторінках різноманітних за формою історичних праць досить докладно вивчаються як загальні тенденції розвитку політичного руху наприкінці ХІХ — на початку ХХ століть [1], так і окремі аспекти програмових положень та ідеології українських політичних діячів [2]. На наш погляд, особливої актуальності в сучасних умовах набуває проблема дослідження історичних форм вияву дуалізму в політичному житті визначеного періоду, зокрема, вирішення національного питання в діяльності перших українських політичних партій. Необхідно переосмислити погляди української політичної еліти, з'ясувати характер ідейних розбіжностей і фактори, що їх визначали.

Що собою являла РУП? Партія складалася з нечисленних гуртків, так званих “вільних громад” Харкова, Києва, Ніжи-